

דברי תורה לפרשת פנחס

מאת הרב מיכאל אברהם

בס"ד

בעניין גורלות

מבט על אקראיות והשגחה

הגורלות על חלוקת הארץ

הגורל מוזכר במקרא אך ורק בשני הקשרים: שני השעירים ביום הכיפורים (ויקרא, טז, ח-ט) וחלוקת הארץ. בפרשתנו התורה מצווה אותנו על חלוקת הארץ, ועל שימוש בגורל לצורך החלוקה. הגורל מוזכר בתורה ביחס לחלוקת הארץ בארבע פרשיות, וכולן בספר במדבר. בפרשה שלנו (במדבר כו, נה-נו), אנו מוצאים:

אך בגורל יחלק את הארץ לשמות מטות אבתם ינחלו: על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט.

החלוקה הבסיסית על פי הגורל היתה של חלקי הארץ לשבטים. היתה גם חלוקה בתוך כל שבט למשפחות השונות, שלרוב הדעות גם היא התנהלה על פי גורל (כנלמד מהמילה "למשפחותיכם").¹

¹ יש בזה סתירה בדברי הראב"ד, שכנראה חזר בו. ראה שטמ"ק ב"ב קכא ע"ב וקיי"ז ע"א בשמו. וראה גם רמב"ן במדבר כו, נה, ובשו"ת דבר אברהם ס"י, שהאריך בזה.

רש"י (כו, נד) מתאר את תהליך ההגרלה לשבטים על פי חז"ל:²

לרב תרבה נחלתו - לשבט שהיה מרובה באוכלוסין נתנו חלק רב, ואף על פי שלא היו החלקים שווים, שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים, לא עשו אלא ע"י גורל, והגורל היה על פי רוח הקודש, כמו שמפורש בבבא בתרא (קכב א) אלעזר הכהן היה מלובש באורים ותומים, ואומר ברוח הקדש אם שבט פלוני עולה, תחום פלוני עולה עמו. והשבטים היו כתובים ב"ב פתקין, וי"ב גבולים ב"ב פתקין, ובללום בקלפי והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שני פתקין, עולה בידו פתק של שם שבטו, ופתק של גבול המפורש לו, והגורל עצמו היה צווח ואומר אני הגורל עליתי לגבול פלוני, לשבט פלוני, שנאמר על פי הגורל, ולא נתחלקה הארץ במדה, לפי שיש גבול משובח מחברו, אלא בשומא, בית כור רע כנגד בית סאה טוב, הכל לפי הדמים:

המטרה היתה להתאים חלק בארץ לכל שבט, כאשר החלוקה של הארץ ל-12 חלקים כבר היתה נתונה מראש. באופן טבעי היינו מצפים שיהיו 12 פתקים על חלקים בארץ, וכל נשיא שבט יוציא פתק אחד שיקבע מהו החלק שיקבל השבט שלו. אך מסתבר שעשו מערכת כפולה ובעייתית: היו 12 פתקים עם חלקים ו-12 פתקים עם שמות שבטים. כל נשיא ניגש לקלפי ומוציא שני פתקים, באחד היה כתוב שם שבטו ובשני היה מופיע החלק בארץ. זוהי מערכת בעייתית, שכן לכאורה מתבקש שכאשר נשיא יוציא פתק לא יופיע בו שם השבט שלו דווקא, ובפרט הדבר תמוה לאור העובדה שניתן היה לעשות זאת באופן יותר ברור ובטוח, אם כל נשיא יוציא רק פתק אחד עם הנחלה שעלתה בגורל שלו.

מטרת הגורל

מדוע הדבר נעשה באופן כזה? מסתבר שהסיבה היא שהמטרה היתה להראות שהחלקים הללו אינם עולים מהקלפי באופן אקראי, אלא ישנו חלק שמיועד לכל שבט מלמעלה. לכן נזקקו לנס שכל נשיא שבט יוציא באופן אקראי פתק ובו שם שבטו שלו. צירוף המקרים שכל נשיא העלה את הפתק של שבטו הוא שהוכיח כי תוצאות הגורל נקבעו מלמעלה.

ניתן לשאול אם המשחק 'מכור' מדוע בכלל לעשות זאת בגורל? מדוע שהתורה לא תקבע בעצמה את החלקים השונים לכל שבט ללא הגרלה. אנו מבינים בדרך כלל את ההגרלה ההוגנת כמשהו שמבוסס על אקראיות גמורה (בפיקוח רוי"ח ואנשי ציבור), שאל"כ יש חשש להטייה. כל מטרת ההגרלה היא ההגינות שבאקראיות. אם אין מטרה כזו, והכל מתנהל מלמעלה וקבוע מראש, אז מדוע בכלל לגשת לתהליך של הגרלה? מסתבר שהגורל הוא אמצעי שדרכו הקב"ה אומר את דברו כאשר הוא לא מתגלה אלינו ישירות.

האם זו המטרה של כל גורל?

בהלכה נעשים גורלות בכל מיני מצבים (ראה למשל ב"ב קו ע"ב ועוד. לסיכום ראה **אנציק"ת** ע' 'גורל').³ מדובר בעיקר בשאלות של חלוקה, כאשר אין אפשרות לבצע חלוקה שווה בפועל. מדוע נדרש גורל? בפשטות הסיבה דומה לסיבה של הגרלות שנעשות גם בשאר מרחבי חיינו. מטרתן של הגרלות היא להותיר את ההכרעה לאקראיות, כאשר זהו הפתרון ההוגן. מדובר במצב שאין חלוקה/הכרעה עניינית ושוויונית במצב שבפנינו. לדוגמה, כאשר יש לנו רכוש לחלק בין שותפים או יורשים, אבל אין דרך לחלק אותו באופן שווה בין כולם.

אם המוריש הותיר אחריו עשרים אלף ₪ לשני יורשים קל לחלק אותם בשווה, כלומר לתת עשרת אלפים לכל אחד מהם. אבל מה נעשה אם המוריש השאיר אחריו חתול ומגפיים? במצב כזה אי אפשר לחלק את הירושה באופן שווה בין שניהם (לצורך הפשטות נתעלם מהאפשרות למכור ולחלק את הכסף). לכן עושים הגרלה בין שניהם מי יקבל את החתול ומי את המגפיים. מה תפקידה של ההגרלה? במקום לחלק את הרכוש מחלקים את הסיכוי לזכות בו. זהו סוג אחר של שוויון. במונחים כלכליים ניתן לראות בזה שוויון בהזדמנויות במקום חלוקה שוויונית של הרכוש בפועל.

² ראה עוד בבבלי ב"ב קכב ע"א ובירושלמי יומא פ"ד ה"א.

³ ראה גם **מג"א** ס"י קלב סק"ב לגבי אמירת קדיש, וכן לגבי פייסות של כהנים שמחלקים את העבודה (יומא כב ע"א, וירושלמי יומא פ"ב ה"א, ורמב"ם ה"י תמידין ומוספין פ"ד ה"א וה"ג). ובחלוקת מנותיהם (ראה משנה שבת קמח ע"ב, ורמב"ם ה"י יו"ט פ"ד ה"כ).

יש לציין שבהגרלות כאלה אין מטרה לגלות אמת כלשהי. הן מיועדות למצוא פתרון אופטימלי של חלוקה או הכרעה כשאין כל דרך להגיע, ואף לא להתקרב, לחלוקה שוויונית, כלומר לאמת. ההגרלה היא תחליף לאמת.

יש מהמפרשים שמציעים לראות כל גורל בהלכה כמכשיר לגילוי האמת, כפי שראינו למעלה לגבי חלוקת הנחלות. לשיטתם הגורל הוא אמצעי להוציא לפועל את דבר ה', כלומר התוצאות של כל הגרלה הן מעשה ידיו של הקב"ה. לפי זה יוצא שתפקיד ההגרלה ההלכתית שונה מן ההגרלות הרגילות אותן אנו מכירים. אם הן מיועדות להציע שוויון וצדק חלוקתי אלטרנטיבי כשאי אפשר לחלק בשווה, ההגרלה ההלכתית חושפת את רצון ה', כלומר את האמת. ההגרלה ההלכתית לא נעשית כדי ליצור שוויון אלא כדי לחשוף ולהוציא לפועל את האמת. יש לכך סיוע מכמה מקורות, ובפרט הגורל שהוטל לגבי עכן. שם הכתוב מתאר בפירוש שהגורל היה אמצעי לחשוף את האמת ולא ליצור הזדמנויות שוות. כך הוא גם לגבי הגורל שהוטל למלכים בספר יונה כשהחליטו להטילו המימה. זו כמובן היתה התפיסה שביסוד הגורל שהוטל בעקבות נפילת לוחמי שיירת הל"ה בדרך לגוש עציון הנצור, שם ניהל ר' אריה לוי גורל (גורל הגר"א) שמטרתו היתה לזהות את הגופות.⁴ גם שם הגורל היה גורל חושף ולא מכניזם ליצירת שוויוניות כמובן.

תפיסה אלטרנטיבית של הגורל ההלכתי⁵

אבל נראה לעניות דעתי שתפיסה גורפת זו של הגורל בהלכה היא שגויה. בפשטות גם בהלכה הגורל בדרך כלל מתפקד באותה צורה כמו שראינו למעלה. כאשר אי אפשר לחלק את הרכוש בצורה שווה עושים זאת בגורל כדי ליצור הוגנות אלטרנטיבית. ראייה ברורה לכך היא הצורך להקפיד על הגינותו של הגורל. אם הכל מכוון מלמעלה אין סיבה לדאוג להגינות, שהרי הקב"ה כבר ייתן את מה שהוא רוצה למי שירצה. הדרישה שהגורל ייערך באופן הגון פירושה שאנחנו באמת רואים אותו כתהליך אקראי ולא הוצאה לפועל של רצון אלוהי.

ואולי הצורה המיוחדת שבה בוצע הגורל על הנחלות בארץ, גם היא מעידה על כך. הצורה המיוחדת של הגורל כאן אולי מלמדת שהגורל הזה אכן היה מפקח מלמעלה, זאת לעומת הגורלות הרגילים שהם תהליכים אקראיים באמת. גם בהלכה כשמתבצע גורל לחלוקת רכוש הכוונה היא ליצור צדק אלטרנטיבי ולא להוציא לפועל רצונות של הקב"ה.

אביא כעת שתי השלכות להצעתי.

1. תפיסת ההשגחה

ראשית, הדברים קשורים כמובן לתפיסה כללית יותר של השגחת הקב"ה על העולם. מקובל לחשוב שכל מה שקורה כאן הוא הוצאה לפועל של רצון ה'. אבל אם אכן התפיסה המוצעת כאן נכונה, משמעות הדברים היא שיש אירועים שמתרחשים כאן שאינם מנוהלים מלמעלה אלא מתנהלים כדרכו של עולם, על פי חוקי הטבע והאקראיות.

2. הגרלה בסילודין

שנית, יש בתפיסה התורנית חשש גדול משימוש מופרז בגורלות. למשל, יש שמביאים **מספר חסידים** איסור לבצע גורל על נפשות (אמנם במאמרי **בתחומין** כה הראיתי שמדובר בטעות פרשנית). גם גורל הגר"א שנעשה על ידי ר' אריה לוי נעשה בסילודין ועם הכנות מיוחדות באווירה מאד כבדה ורצינית. מקובל שגורל כזה אמור להיעשות רק על ידי צדיקים שראויים לכך.⁶

⁴ ראה על כך בספרו של שמחה רו, **איש צדיק היה**, עמ' 117-111

⁵ ראה על כך מאמרי **במידה טובה** לפרשת פנחס, תשס"ז.

⁶ ראה גם **נתיבות המשפט** סי' קנד סק"ו שכותב שאין דין גורל אלא במקום שחולקים את גוף הקרקע, שזה למדנו מחלוקת הארץ. אבל במחלוקת בדיני שכנים אין להכריע באמצעות גורל, ואין להם עצה אלא לעשות פשרה ביניהם. וכן **בפתחי תשובה** סי' קעג סק"ב הביא מה**שבות יעקב** (ח"ג סי' קסב) שגורל מועיל רק במקום שיש חלוקה שלא נעשית בסדר קווי. כלומר אם שותפים רוצים לחלוק באופן שכל מי שעולה ראשון בגורל יכול לבחור לו את חלקו, זה לא מועיל. רק בחלוקה כמו בחלוקת הארץ, כלומר שבכל עת שעולה שמו של שבת

הפסוק (במדבר לד, א-ב) אומר:

**וַיִּדְבֹר יְקֹנָק אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: צוֹ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם בָּאִים אֶל הָאָרֶץ כְּנָעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפְלֹ
לְכֶם בְּנַחְלָה אֶרֶץ כְּנָעַן לַגְּבֻלְתֶּיהָ:**

פסוק זה נדרש על ידי חז"ל בפסיקתא זוטרותא (שם) כך:

להזהיר בית דין על כך שלא יוציאו לעז על הגורלות.

גם הגמרא בסנהדרין מג ע"ב דורשת:

אמר לו יהושע לעבן: בבקשה ממך אל תוציא לעז על הגורלות, שעתידיה ארץ ישראל שתחלק בגורל.

בשו"ת הגאונים (קושטא, שלה, סי' ס; ווילנא, תרמה, סי' נו) כתב:

**אין רשות לאדם מישראל לעבור על הגורל, שאין הגורל אלא מפי שמים, שנאמר: "על פי הגורל תיחלק הארץ".
והעובר על הגורל כעובר על עשרת הדברות.**

וכן כותב בשו"ת חוות יאיר, סי' סא, מייד אחרי שהוא מביא את תשובת הגאונים הני"ל:

**כי ראינו מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים שסמכו על הגורל באשר נעשה בלי מחשבות אדם ופעולת אנוש מצד
התחכמות אך בגורל תחלק הארץ וכן סמכו על הגורל במיתת עבן ויונתן לולי שפדאווה העם לא מצד הודאתו ונאמר
בחיק יוטל הגורל ומה' כל משפטו ואפילו בא"ה היה מקובל זה כמו גבי יונה והמן הרשע לפשטי' דקרא +ע' תשו'
בעל יד דוד בתשו' מגד שמים סימן י"ד שדחה דברי המחבר משום שעבן הודה מעצמו, ועוד דהתם עפ"י הדיבור
הוי. + מפני שקרוב הדבר שאם הגורל כהוגן ידבק בו השגחה עליונה כמ"ש הבה תמים**

החו"י כותב שיסוד האמון בגורל הוא שנעשה בלי התערבות אנושית, ואז יד השגחה שולטת בזה. בהמשך דבריו הוא מוסיף
שגורל מקולקל אפשר לא לציית לו, בטענה שאם היה נעשה כהוגן אולי היה יוצא אחרת.

אבל מדבריי למעלה עולה שכל זה אמור רק ביחס לגורל חושף. גורל של חלוקת רכוש שמיועד להשיג צדק אלטרנטיבי אינו
מהסוג הזה. הוא לא דורש הכנות מיוחדות, ולא קשור ליראת שמים או תפילות שהוא יעלה כהוגן. שם צריך רק להקפיד על
הגינות (פיקוח של רואה חשבון ואישי ציבור) כדי שבאמת יושג שוויון הזדמנויות, הא ותו לא.

עולה גם חלקו עמו, שם מועיל גורל. אמנם כאן נראה שהבעייה היא גמירות הדעת של המשתתפים, ועדיין מסתבר שאם הכל הוחלט ונקבע
מלמעלה גמירות הדעת לא אמורה להטריד אותנו. ראה דיון על כך למשל בשו"ת האלף לך שלמה (לר"ש קלוגר) או"ח סי' סב ועוד. ראה
גם מאמרי הני"ל במידה טובה.